

Synody według świadectw św. Augustyna – rozumienie ich roli i znaczenia w Kościele afrykańskim

Synods According to the Testimonies of St. Augustine: Understanding Their Role and Meaning in the African Church

SYLWESTER JAŚKIEWICZ

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, sylwester.jaskiewicz@kul.pl

Streszczenie: Spojrzenie na Kościół Afryki przełomu IV i V wieku przez pryzmat instytucji synodu pozwala dobrze uwydatnić nie tylko jego kondycję, ale i żywotność. Szczególnie cenne w tym względzie jest świadectwo św. Augustyna, biskupa Hippony. Jego eklezjologii zawdzięczamy ważny rozdział nauki o synodach na chrześcijańskim Zachodzie, która była mocno osadzona w dwu węzłowych problemach: schizmie donatystycznej i herezji pelagianizmu. Augustyn, mówiąc o synodach, posługuje się kilkadziesiąt razy terminem *synodus* i aż kilkaset razy terminem *concilium*. Termin ten rozumie zasadniczo jako zebranie, zgromadzenie w jedno (*in unum congregare*) biskupów (*coetus episcoporum*). Czasami na zgromadzeniach tych byli obecni kapłani i diakoni. W swojej nauce o synodach biskup Hippony podejmuje wiele ważnych kwestii: powagi, auctoritetu (*auctoritas*) synodów; stojących przed nimi zadań, zwłaszcza w kontekście prawowierności nauki i zasad życia Kościoła; kolegialności biskupów; roszczeń Kościoła Afryki do autonomii. Synody, nie ciesząc się taką powagą jak Pismo Święte czy sięgające tradycji apostołskiej zwyczaje obecne w Kościele, odgrywały jednak w jego życiu niezastąpioną rolę, gdyż ich zdecydowane i wiążące postanowienia (*constitutionis, gesta concilii*) wzmocniły nie tylko jego powagę, ale uczyniły go także na arenie Kościoła powszechnego Kościołem wiodącym.

Słowa kluczowe: Kościół, synod, *synodus*, *concilium*, św. Augustyn, eklezjologia

Abstract: The article looks at the Church of Africa, at the turn of the 4th century and into the 5th, through the prism of the institution of the synod. Particularly valuable in this regard is the testimony of St. Augustine, Bishop of Hippo. We owe to his ecclesiology an important chapter in the doctrine of synods in the Christian West. Two crucial controversies at the time were the Donatist schism and the heresy of Pelagianism. When talking about synods, Augustine uses the term *synodus* several dozen times and the term *concilium* several hundred times. He understands *synodus* and *concilium* essentially as a gathering, an assembly into one (*in unum congregare*), of bishops (*coetus episcoporum*), although priests and deacons were sometimes present at these assemblies. In his teaching on synods, the Bishop of Hippo addresses several important issues: the authority (*auctoritas*) of synods; the tasks facing them, especially regarding the orthodoxy of teachings and principles within the life of the Church; collegiality among bishops; and claims of autonomy on the part of the Church of Africa. Synods, while not possessing the weight of either the Holy Scriptures or customs drawn from apostolic tradition, nevertheless played a critical role in the life of the African Church. Their decisive and binding provisions (*constitutionis, gesta concilii*) not only strengthened its authority, but also made it the leading Church within the arena of the universal Church of that day.

Keywords: Church, synod, *synodus*, *concilium*, St. Augustine, ecclesiology

Mając na uwadze zarówno fakt, że nauka św. Augustyna o Kościele jest bardzo obszerna i złożona¹, jak i prawdę o tym, że jego eklezjologia odzwierciedla ówczesne życie Kościoła i piętrzące się przed nim trudności², warto spojrzeć na współczesne wyzwania stojące przed Kościołem właśnie poprzez pryzmat ponadczasowego przesłania jednego z najwybitniejszych myślicieli chrześcijańskiego Zachodu. Taką potrzebę dostrzega się zwłaszcza w kontekście ożywionego w ostatnim czasie zainteresowania problematyką synodu i zagadnieniem synodalności³, rozumianej w pierwszej kolejności właśnie jako *modus vivendi et operandi ecclesiae*⁴. W tym kontekście wielu autorów wskazuje na potrzebę uznania nie tylko wkładu Soboru Watykańskiego II⁵, ale i doświadczenia Kościołów i Wspólnot kościelnych niemających pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim⁶, bliższego doprecyzowania relacji synodalność – Kościół⁷, związku synodalności z kolegalnością biskupów⁸, a zwłaszcza dowartościowania starożytnej tradycji synodalnej⁹. Jej początki sięgają na Wschodzie już drugiej połowy II wieku, a na Zachodzie – początku III wieku¹⁰. Okresem szczególnie owocnym w zgromadzenia biskupie – o czym świadczą zdaniem Thomasa Graumanna zachowane świadectwa – jest wiek V, poczynając od zgromadzenia afrykańskiego synodu plenarnego w Kartaginie w 411 roku¹¹. Jedną zaś z postaci, której w tym okresie nie można pominąć na łacińskim Zachodzie, jak zauważył znawca historii synodów starożytnego Kościoła Hermann Josef Sieben, jest św. Augustyn, biskup Hippony¹².

1 Por. van Bavel, „Chiesa”, 363; Grossi, *La Chiesa di Agostino*, 9; Pollastri, „La ecclesiologia di S. Agostino”, 308.

2 Por. Clerici, *Sant’Agostino*, 6. Święty Augustyn przedstawia spójną wizję Kościoła jako tajemnicy, przez co to, co widzialne, aktualnie doświadczane, stanowi jedną całość z tym, co niewidzialne i wieczne. Por. Lee, *Augustine*, XIX.

3 Giuseppe Ruggieri („À propos des synodes”, 364), wskazując na różnicę pomiędzy pojęciem „synod” a „synodalność”, podkreśla, że o ile „synodalność” jest kategorią bardziej abstrakcyjną i wskazuje na pewne właściwości życia Kościoła na podstawie danych historycznych, o tyle każdy synod jest z natury wydarzeniem bardzo konkretnym, historycznie określonym i nie da się sprowadzić do jakiegoś ogólnego modelu czy kształtu.

4 Por. Borrás, „La sinodalité ecclésiale”, 275–299; Canobbio, „Sulla Sinodalità”, 249–273; Chiron, „Synodalité et ecclésiologie”, 383–384; Miele, „La sinodalità”, 159–188; Migliorini, „Segni dei tempi”, 510; Mignozzi, „Sinodalità”, 69; Repole, „Sinodalità”, 511–530.

5 Por. Kasper, „Sinodalità nella Chiesa”, 177.

6 Por. Jezierski, „Synody i synodalność”, 29–46; Przedpełski, „Zasada synodalności”, 47–62.

7 Por. Borrás, „Trois expressions”, 643–645; Cannobio, „Dal Sinodo alla sinodalità”, 245; Farci, „Sinodalità”, 117–144; Marmion, „A Church that Listens”, 442–445.

8 Por. Fiocco, „Collegialità”, 5–9; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 56.

9 Andrzej Dobrzyński swojemu studium rozwoju soborów i synodów pierwszego tysiąclecia nadaje znamienity tytuł *Synodalność Kościoła niepodzielonego*. Andreas Weckwerth („Die Synoden der Alten Kirche”, 98) zwraca uwagę na korzenie demokratyczności w starożytnych źródłach synodalnych.

10 Por. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 86; Schatz, *Sobory powszechnie*, 15–16; Żurek, „Synody wczesnochrześcijańskie”, 37.

11 Por. Graumann, *The Acts*, 21. Zob. Schatz, *Sobory powszechnie*, 19–20.

12 Por. Sieben, *Die Konzilsidee*, 68. Zob. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 23.

Jego uczeń, przyjaciel i biograf powie krótko: „Gdy tylko mógł, uczestniczył w synodach świętych biskupów odprawianych w różnych prowincjach”¹³.

Kościół Afryki zorganizowany w sześciu prowincjach kościelnych cieszył się w czasach św. Augustyna okazałą liczbą biskupstw¹⁴, a co za tym idzie, obecnością licznych biskupów stojących na czele poszczególnych Kościołów lokalnych. Ponieważ z pasterską posługą biskupa łączyło się określone „brzemie”¹⁵, dlatego należy zapytać o jego bardzo konkretny wyraz, jakim w kontekście odpowiedzialności za Kościół był zwyczaj, a nawet obowiązek zwoływania synodów¹⁶. Chodzi tu nie tylko o ich rodzaj i częstotliwość, ale i o to, co było przedmiotem najczęściej procedowanych na nich spraw: kwestie dyscyplinarne czy też kształtujące właściwą wykładnię wiary katolickiej. Z uwagi na fakt, iż synody były od samego początku wyrazem kolegialności zwołujących ich wspólnot¹⁷, rodzi się pytanie o jej kształt na przełomie IV i V wieku. Konstytutywny w starożytnym Kościele związek urzędu biskupa ze wspólnotą biskupów prowadzi także do pytania o rolę i znaczenie biskupa Rzymu, a także o zakres autonomii poszczególnych zebrań biskupów¹⁸.

1. Terminologia i rodzaje synodów

Biskup Hippony, mówiąc o synodach znanych w Kościele Afryki Prokonsularnej już od czasów św. Cypriana, biskupa Kartaginy¹⁹, używa dwóch terminów: *synodus* i *concilium*²⁰, które w swym synonimicznym użyciu mają długą tradycję²¹. Terminy

¹³ Possidius, *Vita Sancti Augustini* XXI (Nehring 92).

¹⁴ O ile na początku V wieku w rzymskiej Afryce było 300–350 biskupstw, o tyle według źródeł z czasów wandaliskich w 484 roku było ich 466. Por. Strzelczyk, *Wandalowie*, 110.

¹⁵ Por. Trapè, *Święty Augustyn*, 137–143.

¹⁶ Już kanon 5 zgromadzenia biskupów w Nicei poleca metropolitom zwoływanie synodów partykularnych dwa razy w roku. Por. „Sobór Nicejski I (325)”, 31.

¹⁷ Por. Żurek, „Synody wczesnochrześcijańskie”, 45.

¹⁸ Próbę odpowiedzi na wiele z tych pytań stanowi najnowsze studium Giuseppe Di Corrado (*La saluberrima auctoritas*, 15), który problematykę synodalności w czasach św. Augustyna ujął pod wybranymi aspektami *auctoritas*.

¹⁹ Jeszcze przed tymi synodami w latach 220–230 odbył się – w świetle posiadanych świadectw uznawany za najstarszy – synod pod przewodnictwem biskupa Kartaginy Agrypina, a ok. 245 roku został zwołany synod pod przewodnictwem biskupa Kartaginy Donata. Por. Mathisen, „Concilia dei vescovi”, 438–439; Strękowski, „Synody w Afryce”, 100–101.

²⁰ Jako pierwszy łacińskiego teminu *concilium* w znaczeniu greckiego słowa *σύνδοχος* użył Tertulian w dziele *De ieiunio adversus psychicos* XIII, 6. Por. Żurek, „Synody wczesnochrześcijańskie”, 31.

²¹ W starożytności na Zachodzie używano łacińskiego słowa *concilium* (powstałego z *con-calium*, które wywodzi się z *cum* „razem” oraz *calare* „wołać”; „zwołanie razem” w znaczeniu *ἐκκλησία* „zwołania ludu”), a na Wschodzie greckiego *σύνδοχος*. W czwartym stuleciu greckie wyrażenie za Zachodzie zostało wprowadzone jako wyraz zapożyczony. Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 20; Lumpe, „Zur Geschichte der Wörter”, 1, 6; Graumann, *The Acts*, 21.

te wskazują zasadniczo na zebranie się biskupów, niekiedy z kapłanami i w obecności diakonów, które służy naradzie i powzięciu uchwał w odniesieniu do kościelnych kwestii²². Rzecznika *synodus* używa Augustyn tylko 35 razy²³, zazwyczaj z przymiotnikami określającymi naturę zgromadzenia i jego zakres: synod biskupów (*episcopalis synodus*²⁴), synod biskupów z całego świata (*episcopalis synodus ex toto orbe*²⁵), synod afrykański (*synodus Africana*²⁶), synod Wschodu i Zachodu (*Orientis et Occidentis synodus*²⁷). O wiele częściej, bo aż 541 razy²⁸, biskup Hippony używa rzeczownika *concilium* z różnymi przymiotnikami określającymi właściwości zgromadzenia: synod prowincjalny (*concilium provinciale*²⁹), synod regionalny (*concilium regionale*³⁰), synod plenarny (*concilium plenarium*³¹), synod plenarny Kościoła powszechnego (*plenarium Ecclesiae universae concilium*³²), synod plenarny całego świata chrześcijańskiego (*concilium plenarium totius orbis christiani*³³), synody Afryki (*Africana concilia*³⁴), synod powszechny (*concilium universale*³⁵), synod zamorski albo powszechny (*transmarinum vel universale concilium*³⁶). Niekiedy synod przyjmuje nazwę od zwołującego go biskupa, jak np. synod Agrypina (*concilium Agrippini*³⁷). Zwołanie licznych synodów przez św. Cypriana stanowi o jego powadze (*auctoritas Cypriani*³⁸).

Nawet jeśli zdaniem niektórych autorów możliwe jest wyszczególnienie na podstawie wypowiedzi św. Augustyna określonych rodzajów zgromadzeń synodalnych³⁹, to jednak ma wiele racji Charles Munier, podkreślając, że w czasach św. Augustyna nie

22 Por. Lumpe, „Zur Geschichte der Wörter”, 3.

23 Zob. Sieben, „Concilium”, 1100.

24 Por. Augustinus, *De gestis Pelagii* 3.5.

25 Por. Augustinus, *Contra Iulianum libri sex* II, 10.37.

26 Por. Augustinus, *De gratia Christi et de peccato originali libri duo* II, 8.9.

27 Por. Augustinus, *Contra duas epistulas Pelagianorum libri quattuor* IV, 12.34.

28 Zob. Sieben, „Concilium”, 1100.

29 Por. Augustinus, *De baptismo* II, 4.5.

30 Por. Augustinus, *De baptismo* VII, 53.102.

31 Por. Augustinus, *De baptismo* II, 7.12; II, 8.13. Zob. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 22.

32 Por. Augustinus, *Epistula* 43, 7.19.

33 Por. Augustinus, *De baptismo* VII, 17.23. Zob. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 22.

34 Por. Augustinus, *De baptismo* IV, 6.8. Zob. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 22.

35 Por. Augustinus, *De baptismo* I, 18.27.

36 Por. Augustinus, *De baptismo* II, 9.14.

37 Por. Augustinus, *De baptismo* II, 9.14. Zgromadzeni na nim biskupi prowincji Afryki i Numidii orzekli nieważność chrztu heretyków. Por. Augustinus, *De baptismo* II, 9.14.

38 Por. Augustinus, *De baptismo* II, 9.14. Biskup Kartaginy przewodniczył siedmiu synodom zwołanym pomiędzy prześladowaniami Decjusza (250–251) a Waleriana (257–260), podejmując zwłaszcza trzy zagadnienia: ponowne przyjęcie upadłych (*lapsi*), chrzest heretyków i chrzest schizmatyków. Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 24; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 87–92; Pietri, „Les résistances”, 161, 165–166; Strękowski, „Synody w Afryce”, 100–101.

39 Constancio Palomo („San Agustín”, 584–585) wyróżnia przynajmniej trzy rodzaje synodów (*concilia*), o których mówi czy też do których się odnosi św. Augustyn: partykularne (*particulari*), plenarne (*plena-ria*) oraz uniwersalne albo ekumeniczne (*universaria vel oecumenica*).

tylko nie było jeszcze ścisłej klasyfikacji synodów, ale że i sama terminologia była niekiedy nieprecyzyjna⁴⁰.

W odniesieniu do znaczenia terminu *concilium* w wypowiedziach biskupa Hippony wyraźnie uwidacznia się jego charakter orzekający, decyzyjny, rozstrzygający, a nawet sądowy. Podczas gdy Constancio Palomo zwraca uwagę na terminy: *damnare*, *reprobare* i *anathemare* lub ich przeciwieństwa w odniesieniu do określonej nauki jako zgodnej lub nie z wiarą Kościoła⁴¹, to Sieben akcentuje takie wyrażenia jak: *episcopale iudicium* oraz *iudicium episcoporum*⁴². *Concilia* z racji podejmowanych kwestii doktrynalnych miały też charakter dogmatyczny, autorytatywny i hierarchiczny⁴³.

2. Niektóre prawidłowości w zwoływaniu i organizacji synodów

Davide Fiocco w swoim opracowaniu problematyki kolegalności biskupów, opierając się zwłaszcza na epistolarium św. Augustyna, podkreśla mocno, że biskup Hippony nie był samotnym geniuszem przewyższającym innych, ale że zawsze czuł się częścią zgromadzenia (*coetus*), w którym każdy biskup jest potrzebny (*necessarius*) i z którym jest złączony dzięki „więzom duchowej miłości” (*spiritalis amoris vinculo*)⁴⁴. To, co zostało postanowione poprzez synody ojców (*per patrum concilia*), cieszyło się dużą powagą w Kościele⁴⁵. Zwołać synod, czyli w szerokim znaczeniu zebrać lub zgromadzić w jedno (*in unum congregare*), oznaczało w czasach św. Augustyna przestrzeganie określonej procedury (*institutum*), od której jednak były także odstępstwa⁴⁶. Synod plenarny z 13 VI 407 roku w Kartaginie postanowił z uwagi na aktualne zagrożenia ograniczyć coroczne zgromadzenia plenarne do wynikających z konieczności, a sam wachlarz podejmowanych na nich zagadnień – do kwestii ważnych dla całej Afryki⁴⁷. W nawiązaniu do postanowień nicejskich, z uwagi na wielość spraw, synod plenarny Afryki z 419 roku postanowił, że każdego roku będzie zwoływany synod, w którym ma uczestniczyć przynajmniej po dwóch biskupów

⁴⁰ Np. w odniesieniu do *concilia plenaria*. Por. Munier, „Concilium”, 1086–1087. Zob. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 22.

⁴¹ Por. Palomo, „San Agustín”, 584.

⁴² Por. Sieben, „Concilium”, 1100.

⁴³ Por. Degórski, „Kler afrykański”, 219.

⁴⁴ Augustinus, *Epistula* 69, 2 (Eborowicz 387). Por. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 825.

⁴⁵ Por. Augustinus, *Epistula* 55, 15.27. Zob. Fiocco, „Collegialità”, 6–7; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 820.

⁴⁶ Por. *Acta Concilii hipponensis 24 septembris 427* (ŻMT 52, 312).

⁴⁷ Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 29; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 118–119; Mathisen, „Concilia dei vescovi”, 439.

każdej prowincji (wyjątek stanowiła niewielka Trypolitania)⁴⁸. Zakres podejmowanych na synodach zagadnień był szeroki⁴⁹.

Z prowadzonej przez biskupa Hippony korespondencji dowiadujemy się o tym, że zaproszeniem na synod było pismo okólne (*tractoria*) wystosowane przez zwołującego go biskupa⁵⁰. Było ono kierowane do wszystkich biskupów z danej prowincji czy regionu, a imiona zaproszonych biskupów porządkowano według godności i starszeństwa⁵¹. Postanowienia synodów plenarnych (*concilium universale*) były często przekazywane innym biskupom w postaci listu synodalnego, który był formą komunikacji i elementem wzmacniającym kolegialną więź biskupów⁵². Termin „synod” oznacza „zasiadać razem” (*considerere*), co odnosi się zasadniczo do biskupów, a czasami również do kapłanów w obecności diakonów⁵³. Synody są zgromadzeniami biskupów z określonego regionu, ale niekiedy też konferencją kilku biskupów w określonej sprawie⁵⁴ albo zebraniem kleru i całej lokalnej wspólnoty pod przewodnictwem biskupa lokalnego Kościoła⁵⁵. Prowadzone dysputy i obrady synodalne cechowało poszukiwanie prawdy, a sporządzanym protokołom towarzyszyła wielka uwaga i staranność (*tanta diligentia*)⁵⁶. Wyrazem świadomości jedności Kościoła, a także ducha miłości i braterstwa było potwierdzanie przez późniejsze synody wcześniej przyjętych dekretów⁵⁷. W niektórych sytuacjach, jak np. w przypadku zagrożenia ze strony heretyków pelagiańskich, uczestnicy synodu formułowali i kierowali do papieża listy, aby go powiadomić i aby „do [...] skromnych postanowień została dodana powaga Stolicy Apostolskiej dla obrony dobra wielu i poprawienia niegodziwości niektórych”⁵⁸, a przy tym kierowali się nadzieją, że „ci, którzy mają poglądy tak przewrotne i zgubne, łatwiej ustąpią przed autorytetem [...], pochodzącym z autorytetu Pisma Świętego, abyśmy się raczej współradowali ich poprawą niż współsmucili zgubą”⁵⁹. Niektóre z postanowień synodalnych, tak jak np. nałożenie na biskupów obowiązku opowiedzenia się i uzyskania zgody u prymasa swojej prowincji na odbycie podróży zamorskiej⁶⁰, są wyrazem dążenia Kościoła afrykańskie-

48 Carthago (25–30 maii 419), *Canones in causa Apiarii* 18. Por. Degórski, „Kler afrykański”, 237; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 109.

49 Por. Degórski, „Kler afrykański”, 219–238; Wojcieszak, „Lichwa i sprawy majątkowe”, 124–137.

50 Por. Augustinus, *Epistula* 59, 1.

51 Por. Augustinus, *Epistula* 59, 1.

52 Por. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 109.

53 Por. *Acta Concilii hipponensis 24 septembris 427* (ŻMT 52, 312).

54 Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 302–307.

55 Por. Augustinus, *Epistula* 213, 1.

56 Por. Augustinus, *Epistula* 141, 2.

57 Synod w Milewie (*Concilium Milevitanum*) zwołany 27 VIII 402 roku, który zajął się sprawami dyscypliny i relacji między biskupami, potwierdził dekrety wcześniejszych synodów w Hipponie i Kartaginie. Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 145; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 116.

58 Augustinus, *Epistula* 175, 2 (ŻMT 52, 221).

59 Augustinus, *Epistula* 176, 5 (ŻMT 52, 226).

60 Por. Carthago (26 iunii 397), *Breviarium Hipponense* 27. Zob. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 112.

go do zachowania autonomii⁶¹. Christopher Ocker, wskazując na słabnące relacje biskupów Kościoła afrykańskiego z papieżem, mówi o pewnym procesie, który choć uwidocznił się już przed najazdem Wandalów na Rzym, to jednak osiągnął apogeum w zakazie wszelkich apeli do Rzymu wydanym przez synod w Kartaginie w 424 roku i objaśnionym w liście do papieża Celestyna⁶².

3. Udział kapłana i biskupa Augustyna w synodach

Mając na uwadze liczbę 39 katolickich synodów w Afryce, jakie odbyły się w latach 393–427⁶³, w tym 17 synodów plenarnych całej Afryki⁶⁴, trudno nie zgodzić się z Siebenem, który nazywa ten czas czasem nowego rozkwitu kościelnych synodów zainaugurowanym już w 391 roku, kiedy to Aureliusz został biskupem Kartaginy, a Augustyn prezbiterem w Hipponie⁶⁵. Mając na uwadze te dwie postaci, Agostino Trapè powie natomiast, że episkopat katolicki w ich osobach „dał dowody przedziwnej witalności”⁶⁶, przez co Kościół afrykański pod wieloma względami stał się Kościołem wiodącym⁶⁷. Augustyn już jako kapłan miał świadomość właściwego synodom autorytetu⁶⁸, a 8 X 393 roku wobec zgromadzonych w Hipponie na synodzie plenarnym całej Afryki pod przewodnictwem Aureliusza⁶⁹ wygłosił mowę – komentarz do *Credo*⁷⁰. Pierwszy udział biskupa Augustyna na synodzie prowincjalnym, mającym miejsce 26 VI 397 roku w Kartaginie⁷¹, który zakazał biskupom afrykańskim podróży morskich do Italii bez zgody prymasa, zdaje się potwierdzać jego pięćmiesięczna obecność w najważniejszej stolicy biskupiej rzymskiej prowincji Afryki Prokonsularnej z racji przepowiadania⁷². Obecności Augustyna na synodzie plenarnym 28 VIII 397 roku w Kartaginie, podczas którego zostały ratyfikowane

61 Por. Fiocco, „Autonomia”, 42.

62 Por. Ocker, „Augustine”, 179–181. Zob. Chadwick, *Augustyn*, 123–124.

63 Por. Audollent, „Afrique”, 811–822; Hamman, *Życie codzienne w Afryce Północnej*, 289.

64 Por. Fiocco, „Autonomia”, 42.

65 Por. Sieben, *Die Konzilsidee*, 69.

66 Trapè, *Święty Augustyn*, 304.

67 Por. Fiocco, „Autonomia”, 42; Saxer, „Autonomie africaine”, 197.

68 Jednym z problemów Kościoła w Hipponie, ale i w Kartaginie, który martwił Augustyna i Aureliusza, był zwyczaj świętowania rocznicy śmierci na grobach męczenników w postaci bankietów i libacji (*mensae*). Por. Augustinus, *Epistula* 22, 1.2. Zob. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 109–110.

69 Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 27; Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 60–63.

70 Mowa ta, przeredagowana przez samego Augustyna dla pożytku ludu, stała się katechetycznym traktatem teologicznym *De fide et symbolo*. Por. Clancy, „Fide et symbolo, De”, 726; Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 27; Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 106; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 110; Munier, „Concilium”, 1092.

71 Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 28; Mathisen, „Concili dei vescovi”, 439.

72 Por. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 111.

ustalenia synodu z Hippony z 393 roku wraz ze spisem pism kanonicznych⁷³, nie da się potwierdzić z całkowitą pewnością⁷⁴. Z kolei jedynym świadectwem możliwego uczestnictwa Augustyna w synodzie w Kartaginie 27 IV 399 roku⁷⁵ jest wygłoszone przez niego w tymże roku w Kartaginie *Sermo* 62, w którym jednak nie ma mowy o dyskutowanym na tymże synodzie prawie azylu w kościołach⁷⁶. O ile uczestnictwo biskupa Hippony w synodzie w Kartaginie 15–16 VI 401 roku uważa się za możliwe⁷⁷, o tyle jego obecność na drugim w tymże roku (13 IX) synodzie w Kartaginie⁷⁸ potwierdza jego imię na liście członków komisji biskupów ustanowionej przez tenże synod w celu przywrócenia porządku w kościele w Hippo-Diarecie, który został zakłócony niecnym procederem biskupa Equitiusa⁷⁹. Nawet jeśli brak jest bezpośrednich świadectw potwierdzających uczestnictwo Augustyna w synodzie zgromadzonym 27 VIII 402 roku w Milewie pod przewodnictwem Aureliusza⁸⁰, to do jego niektórych postanowień nawiązuje Augustyn w *Epistula* 59⁸¹. Wobec narastającej przemocy ze strony donatystów synod plenarny z 16 VI 404 roku z Kartaginy, przekonany o potrzebie wsparcia Kościoła katolickiego i jego ochrony ze strony miejscowych władz poszczególnych prowincji, wysłał jako swoich legatów Teazjusza i Ewodusza do cesarza Honoriusza, aby przedstawić mu sytuację i prosić o pomoc⁸². W krótkiej notatce o synodzie kartagińskim z 23 VIII 405 roku⁸³ nie mówi się nic o Augustynie, co jednak nie wyklucza jego możliwej obecności na nim⁸⁴. Ponieważ biskup Maurentiusz na kartagińskim synodzie plenarnym z 13 VI 407 roku jako

73 *Breviarium Hipponense* przyjęte w Kartaginie na sesji w dniu 28 VIII 397 roku jest skorygowanym i uzupełnionym zbiorem norm i przepisów z synodu w Hipponie (393). Kanon Pisma Świętego zawarty jest w kanonie 36b (PL 56, 428–429) lub 47b (PL 84, 197–198) według *Collectio Hispana (Isidoriana)*. Por. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 79, 106; Fiocco, „Autonomia”, 42.

74 O obecności Augustyna mówi np. Fiocco (*Spiritualis amoris vinculum*, 111) i Munier („Concilium”, 1093). Za niepewnością opowiada się np. Sieben (*Die Konzilsidee*, 71).

75 Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 102.

76 Zgromadzeni na synodzie w Kartaginie biskupi afrykańscy, mając na uwadze zagrożenie ze strony pogan, wysłali dwóch delegatów na dwór cesarza Honoriusza w Rawennie, aby prosić o przyznanie Kościołom chrześcijańskim znanego od starożytności prawa azylu. Sam termin *asylum* (ἄσυλον) z uwagi na jego reminiscencje pogańskie był zastępowany przez peryfrazę *refugiendis ad ecclesiam* albo *confugientes*. Por. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 113–114; Sieben, *Die Konzilsidee*, 71.

77 Por. Sieben, *Die Konzilsidee*, 72.

78 Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 138–144. Zob. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 28.

79 Por. kan. 78 (Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 142). Zob. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 115–116.

80 Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 145–147; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 116.

81 Por. Sieben, *Die Konzilsidee*, 72.

82 Jednym z narzędzi ujarznienia donatystów, a także pozyskania tych, którzy ulegli schizmatycznej lub heretyckiej przewrotności, było pozbawienie ich na mocy prawa możliwości brania lub pozostawiania spadku. Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 29; Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 110; Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 155–157; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 117–118; Mathisen, „Concili dei vescovi”, 439.

83 Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 158; Mathisen, „Concili dei vescovi”, 439.

84 Por. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 118; Sieben, *Die Konzilsidee*, 73.

jednego z sędziów wybrał biskupa Augustyna⁸⁵, stąd można wnioskować, że był on obecny na tymże synodzie⁸⁶. Z pośrednich świadectw dowiadujemy się o nieobecności Augustyna na synodzie kartagińskim z 13 X 408 roku⁸⁷ oraz obecności na plenarnym synodzie kartagińskim 14 VI 410 roku⁸⁸. Na synodzie w Kartaginie w 411 roku w sprawie Celestiusza Augustyn, jak sam zaznacza, nie był obecny⁸⁹. Gdy w dniach 1–8 VI 411 roku odbywała się w Kartaginie słynna konferencja reprezentacji biskupów katolickich i biskupów donatystów, która przyniosła ostateczny kres trwającej niemalże sto lat schizmie⁹⁰, to podczas jej trzeciej sesji biskup Hippony zabrał głos aż 62 razy, kreśląc za św. Pawłem obraz Kościoła jako Oblubienicy Chrystusa⁹¹.

Biskup Hippony jawi się jako centralna postać synodu w Cyrcie w Numidii, który zgromadził się 14 VI 412 roku w sprawie donatystów. Zasługą Augustyna jest przygotowanie wspólnego pisma synodalnego, znanego jako *Epistula* 141, która jest skróconą wersją dłuższego traktatu *Post collationem contra Donatistas*⁹². Dwa afrykańskie synody z 416 roku, jeden z Kartaginy, drugi z Milewy, skierowały do papieża Innocentego swoje listy o powstrzymanie heretyków pelagiańskich⁹³. Wśród wymienionych autorów w drugim liście na ósmym miejscu widnieje imię Augustyna, a obydwie zaliczane są do kolekcji listów biskupa Hippony i noszą odpowiednio numery: *Epistula* 175 oraz *Epistula* 176⁹⁴.

Obecność Augustyna na synodzie plenarnym w Kartaginie, obradującego 1 V 418 roku w sprawie pelagianizmu i donatyzmu⁹⁵, potwierdza najwyraźniej kończąca decyzja ojców soborowych, aby w oczekiwaniu na odpowiedź papieża Zozyma, spośród ich grona wybranych zostało po trzech sędziów z każdej prowincji, za wyjątkiem prowincji trypolitańskiej, którą reprezentował tylko Plautius. W ten sposób na reprezentantów Numidii zostali wybrani: Alipiusz, Augustyn i Restytut⁹⁶. W kontekście głośnej kontrowersji kapłana Apiariusza, który po ekskomunikowaniu przez swego biskupa Urbana, odwołał się do Stolicy Rzymskiej, na synodzie plenarnym

⁸⁵ Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 158; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 118–119.

⁸⁶ Por. Sieben, *Die Konzilsidee*, 73–74.

⁸⁷ Por. Augustinus, *Epistula* 97, 3. Zob. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 119.

⁸⁸ Por. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 110; Sieben, *Die Konzilsidee*, 74.

⁸⁹ Por. Augustinus, *De gestis Pelagii* 11.23.

⁹⁰ Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 29. O przebiegu tej debaty dowiadujemy się z zachowanych protokołów. Zob. Lancel, *Gesta conlationis Carthaginensis. Anno 411*. Augustyn, mając na uwadze zaznajomienie jak najszerszego grona z przebiegiem i owocami tej debaty, przygotował dwa traktaty: *Breviculus collationis cum Donatistis* oraz *Post collationem contra donatistas*. Por. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 110–111.

⁹¹ Por. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 110.

⁹² Por. Augustinus, *Retractionum libri duo* II, 40. Zob. Sieben, *Die Konzilsidee*, 74; Tilley, „Donatistas”, 588–589; Weckwerth, „Die Synoden der Alten Kirche”, 110.

⁹³ Por. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 111.

⁹⁴ Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 220–227. Zob. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 72–80.

⁹⁵ Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 246–253. Zob. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 30.

⁹⁶ Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 252; Sieben, *Die Konzilsidee*, 75.

Afryki, który odbył się w dniach 25–30 V 419 roku w Kartaginie, uwidoczniła się kwestia nieścisłości w treści postanowień Soboru Nicejskiego, do których odwołał się papież, a które nie były znane w dostępnych w Kościele afrykańskim kopiach greckich i łacińskich. Zgromadzeni na synodzie biskupi, kierowani braterską miłością, postanowili się zwrócić tak do samego biskupa Rzymu, jak i do stolic w Konstantynopolu, Antiochii i Aleksandrii celem wyjaśnienia rozbieżności, a do momentu aż to nastąpi – zachować rzekome rozporządzenia Nicei w odniesieniu do apelacji do biskupa Rzymu⁹⁷. W kanonach tegoż synodu jest mowa o zaaprobowanym przez wszystkich postulatcie Augustyna, aby karą, jaką został skarcony prezbiter przez swego biskupa, objąć także prezbitera lub biskupa, który skarconego kapłana przyjął do swojej wspólnoty, pomijając przy tym właściwą mu instancję sądowniczą jego biskupa⁹⁸. Synod o swoich postanowieniach ujętych w formie listu poinformował także Bonifacedo, biskupa Rzymu. List ten podpisany został przez Aureliusza i Walentyna, zwierzchnika prowincji Numidii, a także przez pozostałych 217 uczestników tegoż synodu, w tym także przez Augustyna⁹⁹.

26 IX 426 roku w Hipponie miał miejsce synod diecezjalny albo raczej zebranie kleru i ludu pod przewodnictwem biskupa Augustyna, na którym zaproponował on prezbitera Herakliusza na swego następcę. Bezpośredni zapis porządku zebrania przedstawia *Epistula* 213¹⁰⁰. W pochodzącym prawdopodobnie z tego samego roku dokumencie (*libellus*) w sprawie poprawy Leporiusza, a odczytanym w Kościele kartagińskim w czasie synodu albo też zebrania czterech biskupów¹⁰¹ znajduje się podpis Augustyna, biskupa regionu Hippony¹⁰². O złożonych podpisach i o całej sprawie poprawy Leporiusza pisze biskup Hippony w *Epistula* 219, skierowanej do czcigodnych braci i współkapłanów Prokula i Cyliniusza¹⁰³.

Ostatnim synodem¹⁰⁴, w którym uczestniczył biskup Hippony, był synod plenarny zgromadzony 24 IX 427 roku w Hipponie, a jego owocem było potwierdzenie kanonów poprzednich synodów¹⁰⁵. Zarówno we wstępie dokumentów tego synodu,

⁹⁷ Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 30–32; Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 112; Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 258; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 145; Sieben, *Die Konzilsidee*, 76.

⁹⁸ Por. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 112; Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 262; Fiocco, „Autonomia”, 49–50.

⁹⁹ List ten doręczony został Bonifacedu przez biskupa Faustyna oraz prezbiterów Filipa i Asellusa. Zostali oni delegowani również do tego, aby ewentualnie przedstawić biskupowi Rzymu bliższy kontekst podjętych postanowień. Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 32; Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 272; Sieben, *Die Konzilsidee*, 76.

¹⁰⁰ Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 298–301.

¹⁰¹ Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 302–310; Mathisen, „Concili dei vescovi”, 440.

¹⁰² Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 310.

¹⁰³ Por. Augustinus, *Epistula* 219, 1.

¹⁰⁴ Augustyn został zaproszony przez cesarza Teodozjusza II na „ekumeniczny” synod do Efezu, jednak zmarł przed jego rozpoczęciem. Uczestnictwo w synodzie stanowiłoby, jak zaznacza wielu autorów, ukończenie jego wieloletniego doświadczenia synodalnego. Sieben, *Die Konzilsidee*, 77.

¹⁰⁵ Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 312–314; Mathisen, „Concili dei vescovi”, 440.

jak i w ich zakończeniu widnieje imię Augustyna¹⁰⁶. Szczególnie kanony 4 i 5 tego synodu nawiązują do treści dwóch wygłoszonych przez niego *sermones* (*De vita et moribus clericorum suorum*)¹⁰⁷.

4. Nauczanie biskupa Hippony o synodach w kontekście schizmy donatyzmu

Tym, co cechuje wypowiedzi biskupa Hippony o synodach, jest ich charakter polemiczny¹⁰⁸. W dysputach prowadzonych z donatystami¹⁰⁹ na pierwszy plan wysunęła się kwestia autorytetu św. Cypriana i jego pism¹¹⁰, w tym także jego uczestnictwa w synodzie w Kartaginie¹¹¹ – jako jeden z elementów o wiele szerszej problematyki, jaką jest różnica autorytetu Pisma Świętego i synodalnych tekstów (określanych często jako *gesta concilii*¹¹²). Biskup Hippony, darząc św. Cypriana wielkim autorytetem, nie zgadzał się jednak z jego stanowiskiem w odniesieniu do chrztu heretyków i schizmatyków, gdyż takiemu ujęciu sprzeciwia się sam Kościół¹¹³. Kościół swoją naukę opiera w pierwszej kolejności na Piśmie Świętym, które godne jest najwyższej powagi (*eminentissima auctoritas*)¹¹⁴. Podczas gdy z jednej strony Kościół formułuje kanon ksiąg świętych (*litterae sacrae*), określa ich kanoniczność, decyduje o ich natchnieniu, odwołując się do prawd już uznanych, czyli do kanonu wiary (*regula fidei, regula canonica*), to z drugiej jednak strony – co uwidocznilo się zwłaszcza w polemice

¹⁰⁶ Por. Baron – Pietras, *Dokumenty synodów*, 312, 314. Zob. Trapè, *Święty Augustyn*, 304.

¹⁰⁷ Augustinus, *Sermones* 355, 356. Por. Sieben, *Die Konzilsidee*, 77.

¹⁰⁸ Por. Sieben, *Die Konzilsidee*, 89–90.

¹⁰⁹ Donatyści (nazwę i poglądy wywodzą od kartagińskiego biskupa Donata, który zmarł ok. 355 roku) uważali, że wszyscy chrześcijanie, którzy upadli (*lapsi*) zapierając się swej wiary w czasie prześladowań i wydając święte księgi zgodnie z cesarskim nakazem (*traditores*), znajdują się poza Kościołem („Kościółem męczenników” albo „Kościółem doskonałym”, w którym jako jedynym jest Duch Święty), przez co utracili także sakramenty i – jak w przypadku kapłanów i biskupów – ważność udzielania ich innym. Por. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 409; Myszor, „Męczennicy Kościoła”, 449–456; Żurek, „Chrzest a zbawienie człowieka”, 758.

¹¹⁰ Por. Tilley, „Cipriano di Cartagine”, 403.

¹¹¹ Carthago (kalen. septembris 256), *Sententiae episcoporum lxxxiii, de haereticis baptizandis* (CSEL 3/1, 435–461).

¹¹² Por. Augustinus, *Epistula* 43, 3.6.

¹¹³ Por. Augustinus, *Ad Cresconium grammaticum partis Donati libri quattuor* II, 32.40.

¹¹⁴ Augustinus, *De civitate Dei libri viginti duo* XI, 3: „Hic prius per Prophetas, deinde per se ipsum, postea per Apostolos, quantum satis esse iudicavit, locutus, etiam Scripturam condidit, quae canonica nominatur, eminentissimae auctoritatis, cui fidem habemus de his rebus, quas ignorare non expedit, nec per nos ipsos nosse idonei sumus” (Kubicki 405: „Ten [Bóg i człowiek], co mówił naprzód przez proroków, później sam bezpośrednio, wreszcie przez Apostołów, o ile za potrzebne to uważał, ustanowił też pismo, zwane kanonicznym, pismo największej powagi, któremu dajemy wiarę w tych wszystkich rzeczach, których się nie godzi znać, a do ich poznania własnym rozumem dojść nie potrafimy”).

z donatystami i herezją pelagiańską – właśnie Pismo Święte głosi prawdę o Kościele¹¹⁵ i wraz z *regula fidei* i sukcesją apostołską zapewnia Kościołowi właściwą mu powagę. Pismo Święte cieszy się przywilejem nieomyślności¹¹⁶, a jego wiarygodność i powaga różnią się zasadniczo od wiarygodności i powagi każdego innego pisma, czy to poszczególnych biskupów¹¹⁷, czy też zgromadzenia biskupów. Kanonicznemu Pismu Świętemu Starego i Nowego Testamentu przysługuje przewaga (*praeponderatio*) nad listami biskupów¹¹⁸. Listy biskupów są wyrazem ich dążenia do prawdy, a to oznacza, że to, co w nich jest niezgodne z prawdą może zostać odparte w przyszłości przez jakiegoś lub kilku biskupów albo też przez synody¹¹⁹. Te ostatnie – partykularne albo plenarne – w kontekście wypracowanych aktów różnią się też między sobą pod względem powagi.

Biskup Hippony wskazuje na różnicę powagi (*auctoritas*¹²⁰) poszczególnych synodów, a co za tym idzie – na ich hierarchizację¹²¹, a także możliwość dokonywania zmian w ich wypowiedziach: „Same synody poszczególnych regionów i prowincji mają bez wątpienia mniejszy autorytet niż synody powszechne, reprezentujące cały świat chrześcijański. Wcześniejsze synody powszechne często są poprawiane przez późniejsze, gdyż dzięki zdobywanemu doświadczeniu odsłania się to, co było

115 Por. Augustinus, *Epistula* 185, 1.5.

116 Por. Augustinus, *Epistula* 82, 1.3.

117 Nawet jeśli Augustyn wypowiada się o autorytecie Ambrozego, biskupa Mediolanu, jako o wiele większym od własnego, to jednak nawet jego pisma nie można zrównać z Ewangelią czy innymi pismami kanonicznymi. Wyższość Pisma Świętego jest bezdyskusyjna. Por. Augustinus, *Epistula* 147, 39.

118 Augustinus, *De baptismo* II, 3.4: „Quis autem nesciat sanctam Scripturam canonicam, tam Veteris quam Novi Testamenti, certis suis terminis contineri, eamque omnibus posterioribus episcoporum litteris ita praeponi, ut de illa omnino dubitari et disceptari non possit, utrum verum vel utrum rectum sit, quidquid in ea scriptum esse constiterit” (ŻMT 38, 60: „Któż zaś nie wie o tym, że świętemu Pismu kanonicznemu, tak Starego jak też Nowego Testamentu, zawartemu w ściśle określonych [księgach], należy przyznać pierwszeństwo przed wszystkimi listami późniejszych biskupów, i to w ten sposób, że nie można w ogóle wątpić w słuszność czy też prawdziwość czegokolwiek, co jest w nim zawarte”).

119 Augustinus, *De baptismo* II, 3.4: „[...] episcoporum autem litteras quae post confirmatum canonem vel scriptae sunt vel scribuntur, et per sermonem forte sapientiore cuiuslibet in ea re peritioris, et per aliorum episcoporum graviorem auctoritatem doctioremq; prudentiam, et per concilia licere reprehendi, si quid in eis forte a veritate deviatum est” (ŻMT 38, 60: „Natomiast gdyby w listach biskupów – napisanych już po określeniu kanonu lub też takich, które dopiero zostaną napisane – znalazło się coś niezgodnego z prawdą, to może zostać to odparte przez być może mądrzejszą rozprawę jakiegoś [biskupa], biegłego w danej sprawie albo też przez większy autorytet i większą uczoność innych biskupów, jak też przez [uchwały] synodalne”).

120 Według etymologii *auctoritas* jest własnością autora, sprawcy, twórcy (*auctor*) i zdolnością do pomnażania, powiększania, wzmacniania, wzbogacania (*augere*). Kto ma *auctoritas*, wspiera i chroni innych, zwłaszcza tych, którzy nie są w stanie samodzielnie działać. Por. Lütcke, „Auctoritas”, 498. Termin ten, odniesiony przez Augustyna do synodów, służy uwydatnieniu zarówno ich powagi, jak i zróżnicowania. Giuseppe Di Corrado (*La saluberrima auctoritas*, 16) wyjaśnia, że biskup Hippony, mówiąc o zbawienym autorytecie (*saluberrima auctoritas*) synodów (*Epistula* 54, 1.1), ma na myśli samą miłość Bożą, tzn. skuteczną obecność Ducha Świętego, który rozlewając się na lud Boży, sprawia, że i on staje się wiarygodnym i godnym zaufania.

121 Por. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 111.

niedostępne, i zostaje poznane to, co było ukryte¹²². Na pierwsze z zagadnień podkreślonych przez biskupa Hippony, a więc na autorytet synodu, wpływa liczba zgromadzonych biskupów. W nawiązaniu do synodów afrykańskich w czasach św. Cypriana, z których w jednym uczestniczyło 71 biskupów, Augustyn dodaje: „ponad autorytet tych wszystkich [biskupów] należy przedłożyć autorytet daleko większej liczby biskupów powszechnego Kościoła rozprzestrzenionego po całym świecie¹²³. Aspekt ilościowy nie zawsze jest jednak decydujący, gdyż równie ważne są powaga i autorytet zgromadzonych. Gdy na początku drugiej dekady IV wieku za papieża Milicjadesa nastąpił rozłam w Kościele afrykańskim i wielu biskupów afrykańskich wybrało biskupa Majoryna, a następnie Donata na miejsce biskupa Kartaginy Cecyliana, to w odniesieniu do garstki biskupów wspierających Cecyliana i rzeszy biskupów opowiadających się po stronie Majoryna i Donata, biskup Hippony mówił: „u pierwszych widać skromność a u drugich lekkomyślność; u jednych czujność, u drugich zaślepienie; tu łagodność nie naruszała bezstronności, ani bezstronność nie sprzeciwiała się łagodności, tam szał zakrywał lęk, a lęk podniecał szaleństwo; ci bowiem zebrali się, by odrzucić nieprawdziwe oskarżenia, tamci – aby potępiając fałszywe zbrodnie ukryć prawdziwe występki¹²⁴. W odniesieniu do powagi synodów powszechność Kościoła odgrywa bardzo ważną rolę, gdyż – jak podkreśla wobec donatystów biskup Hippony – „Kościół afrykański nie może żadną miarą równać się z pozostałymi Kościołami świata. Kościelna społeczność afrykańska nawet niepodzielona byłaby o wiele mniejsza od całego świata chrześcijańskiego, bardziej niż partia Maksymina jest słabsza od partii Prymiana¹²⁵.”

Kolejną z kwestii w odniesieniu do powagi synodów jest zagadnienie normatywności ich postanowień. O ile synody plenarne cieszą się w Kościele najzdrowszą powagą (*saluberrima auctoritas*¹²⁶), o tyle w odniesieniu do postanowień synodów nieplenarnych możliwe jest nie tylko dalsze wyjaśnianie określonego już stanowiska, ale nawet i jego rewizja¹²⁷. Synody ze swej natury nie stanowią tego, co w Kościele stanowi zwyczaj, a to on często powstrzymuje chcących wprowadzić jakąś nowość¹²⁸. Zwyczaje przestrzegane w Kościele są różne, a Augustyn za najzdrowsze uważa te, które pochodzą z tradycji apostołskiej¹²⁹. Zwyczaj powtarzania chrztu, który utwierdził się od czasów Agrypina i zwołanego przez niego synodu, uspił czujność także

122 Augustinus, *De baptismo* II, 3.4 (ŻMT 38, 60). Por. Augustinus, *De baptismo* II, 9.14. Zob. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 111.

123 Augustinus, *De baptismo* III, 10.14 (ŻMT 38, 83).

124 Augustinus, *Epistula* 43, 5.16 (Eborowicz 286).

125 Augustinus, *Epistula* 54, 1.1 (Eborowicz 332).

126 Por. Augustinus, *Epistula* 54, 1.1.

127 Por. Augustinus, *Ad Cresconium grammaticum partis Donati libri quattuor* III, 3.3.

128 Por. Augustinus, *De baptismo* II, 9.14.

129 Takim starożytnym zwyczajem jest np. poprawianie w schizmatykach oraz heretykach tego, co jest złe, a nie powtarzanie tego, co już zostało im dane. W istocie chodzi więc o to, aby uzdrawiać w nich to, co chore, a nie leczyć to, co jest zdrowe. Por. Augustinus, *De baptismo* II, 7.12.

wielkiego orędownika zachowania jedności – Cypriana¹³⁰. Tak w kontekście prowadzonej polemiki z donatystami, a pośrednio ze stanowiskiem Cypriana, biskup Hippony podkreśla: „gdy trwały dyskusje i prawdy poszukiwali liczni zwolennicy tak jednej jak też drugiej opcji, została ona nie tylko znaleziona, ale potwierdzona mocą i autorytetem synodu powszechnego”¹³¹. Poszukiwanie przejrzystej prawdy (*verum liquidum*¹³²) uwydatnia także wspomnianą już różnicę pomiędzy synodem partykularnym a powszechnym. Augustyn, nawiązując do dyskusji z czasów św. Cypriana, zauważa, że „oni to zachowując pokój dyskutowali między sobą. Nie zdołali jednak znaleźć całkiem pewnego rozwiązania, na co dowodem jest to, że przez długi czas w swoich prowincjach podejmowali na synodach różniące się od siebie ustalenia. Działo się tak aż do chwili, gdy synod powszechny całego świata [synod w Arles z 314 roku] oddalił wątpliwości i potwierdził opinię uchodzącą za najzdrowszą”¹³³.

Mając na uwadze wielość synodów „należy też o tym pamiętać, że dla żyjących później większe znaczenie mają synody bliższe im w czasie od tych dawniejszych i zgodnie z najlepszym prawem [synod] powszechny przedkłada się nad partykularny”¹³⁴. W istocie chodzi tu o wyraźnie uwidaczniającą się w kontekście polemiki Augustyna z donatystami wartość jedności albo też zgody całego Kościoła (*totius ecclesiae consensio*) wyrażonej orzeczeniem synodu plenarnego¹³⁵. W orzeczeniu rozstrzygającym ostatecznie kwestię chrztu heretyków widzi Augustyn stanowisko całego Kościoła katolickiego (*Ecclesia catholica*)¹³⁶. Ponieważ sekta Donata potępiała cały świat chrześcijański bez wysłuchania jego racji, stąd Kościół katolicki ma prawo wykazać racje swego stanowiska¹³⁷. Synod powszechny według biskupa Hippony – zdaniem Siebena – jest nie tyle najwyższym przejawem Kościoła powszechnego, ile raczej jego warunkową manifestacją w wymiarze prawdy, o ile ta ostatnia nie została jeszcze w pełni wypowiedziana¹³⁸.

Tym, co zapewnia prawdę w Kościele, jest nie tyle większość czy zgoda wszystkich (*consensus omnium*), ale fakt, że Kościół katolicki w swej całości obejmuje katedrę apostołską (*cathedra apostolica*), poprzez którą prawda Chrystusa jest przekazywana aż po nasze czasy. Powaga synodów plenarnych wyrasta z katolickości, która jest bardzo wyraźną manifestacją sukcesji apostołskiej, a tym samym cennym świadectwem tradycji apostołskiej. Należy także pamiętać, że absolutną podstawą prawdy w odniesieniu do wiary Kościoła katolickiego jest sama wiara znana od

¹³⁰ Por. Augustinus, *De baptismo* II, 8.13.

¹³¹ Augustinus, *De baptismo* II, 9.14 (ŻMT 38, 69). Por. Strękowski, „Synody w Afryce”, 110–113.

¹³² Por. Augustinus, *De baptismo* II, 4.5.

¹³³ Augustinus, *De baptismo* I, 7.9 (ŻMT 38, 40). Por. Augustinus, *De baptismo* VII, 53.102.

¹³⁴ Augustinus, *De baptismo* II, 9.14 (ŻMT 38, 70).

¹³⁵ Por. Augustinus, *De baptismo* II, 9.14.

¹³⁶ Por. Augustinus, *De baptismo* V, 17.23.

¹³⁷ Por. Augustinus, *Epistula* 89, 4.

¹³⁸ Por. Sieben, *Die Konzilsidee*, 95.

początku, i to bez decyzji jakiegoś powszechnego synodu albo w ogóle jakiegoś synodu, przez co Augustyn nie jest za zwoływaniem synodu w każdej spornej sprawie. Co więcej, oczywiste mniejszości nie mają żadnego prawa odwoływać się do synodów powszechnych¹³⁹.

Ważnym problemem związanym ze schizmą donatystyczną jest też kwestia ważności święceń przyjętych przez duchownych donatystycznych, którzy w wyniku konwersji przechodzili na stronę katolicką. Paola Marone, badając tę kwestię w szerszym kontekście historycznym, zauważa, że gdy po synodzie w Kartaginie w 397 roku ustalone normy przesłane do biskupów Rzymu i Mediolanu nie zostały potwierdzone, to od 401 roku biskupi afrykańscy w poczuciu swojej autonomii w kwestiach dyscyplinarnych nie zabiegają już o aprobatę stolic Kościołów zamorskich (*transmarinae ecclesiae*) i sami wdrażają normy mające na celu przywrócenie jedności¹⁴⁰.

5. Synody afrykańskie wobec herezji pelagianizmu

Ma wiele racji Krzysztof Burczak, który zasadniczy przełom w walce z herezją pelagianizmu upatruje w zdecydowanej postawie synodów afrykańskich w drugim dziesięcioleciu V wieku, a zwłaszcza w orzeczeniach synodu z 418 roku potwierdzonych autorytetem nauczycielskim papieża Zozyma¹⁴¹. Pierwszy synod w Kartaginie przeciwko pelagianom, który zakończył się potępieniem Celestiusza¹⁴², odbył się we wrześniu¹⁴³ lub pomiędzy październikiem a listopadem 411 roku¹⁴⁴. Ponieważ Celestiusz

¹³⁹ Ta sugestia odnosi się zwłaszcza do pelagian, którzy od decyzji przeciwko nim podjętych przez synody partykularne odwoływali się do synodu powszechnego. Por. Augustinus, *Contra duas epistulas Pelagianorum libri quattuor* IV, 12.34.

¹⁴⁰ Por. Marone, „Le deliberazioni conciliari”, 275–287. Zob. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 107; Ocker, „Augustine”, 102; Trapè, *Święty Augustyn*, 207.

¹⁴¹ Por. Burczak, „Biskupi afrykańscy”, 444. Zob. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 107.

¹⁴² Większość i tak zresztą nielicznych informacji o życiu Celestiusza przed kontrowersją pochodzi ze źródeł niebezpośrednich. Najczęściej podaje się tu łacińskiego pisarza kościelnego Mariusza Mercatora (Marius Mercator), który najprawdopodobniej w 429 roku napisał w języku greckim, a następnie przetłumaczył na łacinę dziełko *Commonitorium aliud contra Pelagianos vel Commonitorium super nomine Coelestii* [PL 45, 1686–1691; 48, 67–108] skierowane do ówczesnych autorytetów i cesarza Teodozjusza. Mercator informuje o opuszczeniu Rzymu po gockim najeździe Alaryka i przybyciu ok. 410 roku do Kartaginy niejakiego Celestiusza, który od ok. 20 lat był uczniem i słuchaczem Pelagiusza. Z Pelagiuszem spotkał się zapewne w Rzymie i tam też miał styczność z Rufinem Syryjczykiem. Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 30; Grossi, „Celestio”, 974–976; Honnay, „Caelestius”, 271–274.

¹⁴³ Por. Refoulé, „Datation du premier concile de Carthage”, 49.

¹⁴⁴ Nieobecny na synodzie Augustyn w odpowiedzi na prośbę komesa Marcelina po dogłębnym zapoznaniu się z poglądami Celestiusza w latach 411–412 pisze pierwsze dzieło antypelagianie *De peccatorum meritis et remissione*. Por. Bonner, „Peccatorum meritis”, 1077–1078; Fiocco, „Autonomia”, 47.

nie odwołał swoich poglądów¹⁴⁵, dlatego też został przez synod potępiony, a opuszczając Kartaginę udał się najpierw na Sycylię, a następnie do Azji Mniejszej¹⁴⁶. Gdy zwołany przez biskupa Jerozolimy Jana w dniu 20 XII 415 roku do Diospolis synod nie potępił Pelagiusza, który odcinając się od swojego ucznia Celestiusza i zrezygnując z formułując odpowiedzi na stawiane mu zarzuty, uwolnił się od nich¹⁴⁷, to latem następnego roku z inicjatywy biskupa Hippony zostały zwołane dwa synody¹⁴⁸. Na pierwszym z nich w Kartaginie było obecnych 69 biskupów Afryki Prokonsularnej, którzy nie tylko ponowili potępienie Celestiusza wyrażone już przed niemal pięciu laty na synodzie kartagińskim w 411 roku, ale objęli nim także Pelagiusza. Ojcowie synodu wystosowali ponadto specjalny list do papieża Innocentego I, informując go o podjętej decyzji i prosząc o potępienie herezji¹⁴⁹. Również synod w Milewie, drugi ze zwołanych w tym czasie, na którym zgromadziło się 59 biskupów Numidii, potępił Pelagiusza i Celestiusza, a do papieża Innocentego I wysłał list z prośbą o powstrzymanie herezji¹⁵⁰. Ponadto Aureliusz, Augustyn i trzech innych biskupów do wspomnianych dwóch listów dołączyli osobne pismo prywatne, w którym wyjaśniają papieżowi, w jaki sposób Pelagiusz rozumiał łaskę na synodzie w Diospolis, i proszą, aby osobiście go przesłuchał, o jakiej łasce mówi, zwłaszcza że w ostatnio przypisanej mu księdze niewłaściwie mówi się o łasce Chrystusa¹⁵¹. Na otrzymane listy papież Innocenty I odpowiedział oficjalnym dokumentem z 27 I 417 roku, zatwierdzając postanowienia zwołanych synodów afrykańskich, potępiając Pelagiusza i Celestiusza, a ponadto dołączył dwa prywatne listy: dla Aureliusza i dla Augustyna¹⁵². Decyzja papieża bardzo ucieszyła biskupa Hippony, który głosząc kazanie w Hipponie 27 IX 417 roku, wypowiedział nad wyraz znaczące dla dalszej historii słowa: „sprawa została zakończona” (*causa finita est*)¹⁵³. Gdy po zaledwie dwóch miesiącach zmarł papież Innocenty I, a jego następcą został papież Zozym, szybko

145 Błędne poglądy Celestiusza według Mercatora zostały ujęte w 6 punktach: „[1°] że «Adam został stworzony śmiertelny i czy by zgrzeszył, czy nie, umarłby»; [2°] że «grzech Adama obciążył jego samego, a nie rodzaj ludzki»; [3°] że «dzieci, które się rodzą są w takiej sytuacji, w jakiej Adam, zanim przekroczył zakaz»; [4°a] że «ani nie przez śmierć Adama czy jego przekroczenie zakazu umiera cały rodzaj ludzki», [4°b] «ani nie przez zmartwychwstanie Chrystusa cały rodzaj ludzki zmartwychwstaje»; [5°] że «tak Prawo prowadzi do królestwa niebieskiego, jak i Ewangelia»; [6°] że «również przed przyjściem Pana byli ludzie bezgrzeszni, to jest bez grzechu»”, *Opiniones 1°–6°* (ZMT 52, 185). Odnosi się do nich bezpośrednio sam Augustyn. Por. Augustinus, *De gestis Pelagii* 11.23–24; *Epistula* 186, 9.32.

146 Celestiusz prawdopodobnie w Efezie przyjął święcenia kapłańskie, a następnie udał się do Konstantynopola. Por. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 134; Honnay, „Caelestius”, 280.

147 Por. Fiocco, „Autonomia”, 47; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 136; Honnay, „Caelestius”, 282–283.

148 Por. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 494–515.

149 Chodzi o wspomnianą *Epistula* 175 biskupa Hippony. Por. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 136–137; Honnay, „Caelestius”, 284.

150 Chodzi o wspomnianą *Epistula* 176 biskupa Hippony. Por. Honnay, „Caelestius”, 284.

151 Chodzi o *Epistula* 177 biskupa Hippony. Por. Honnay, „Caelestius”, 284–285.

152 Por. Augustinus, *Epistula* 182, 6. Zob. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 516–524; Honnay, „Caelestius”, 285–286.

153 Augustinus, *Sermo* 131,10. Por. Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 523–523; Ocker, „Augustine”, 104.

przybył do niego sam Celestiusz z Konstantynopola, aby wyjaśnić swoje stanowisko, i zabiegając o rewizję wcześniejszego potępienia, przedstawił swoją księgę wiary (*libellus fidei*). Również Pelagiusz, choć nie przybył osobiście, to jednak przysłał list wraz ze swoją księgą wiary (*libellus fidei*)¹⁵⁴. Papież Zozym po przeprowadzonej publicznie rozprawie w bazylice św. Klemensa w Rzymie i uznaniu ortodoksji Celestiusza, we wrześniu 417 roku poinformował biskupów afrykańskich, że według Rzymu Celestiusz jest niewinny, a jeśli ktoś chce wnieść oskarżenie przeciw niemu, to musi sam przybyć do Rzymu w ciągu najbliższych dwóch miesięcy¹⁵⁵. Wkrótce potem (27 IX) uwolnienia z zarzutów doczekał się także Pelagiusz. W ten sposób obydwaj zostali zrehabilitowani¹⁵⁶. W odpowiedzi biskupi afrykańscy wysłali najpierw listowną prośbę o podtrzymanie stanowiska papieża Innocentego I, a następnie pod koniec 417 roku zwołali synod do Kartaginy, podczas którego zapoznali się z listem papieża Zozyma, a następnie potwierdzając wcześniejsze orzeczenia antypelagiańskie, skierowali w tej sprawie list do Rzymu¹⁵⁷. Rok 418 okazał się być wyjątkowo bogaty w potępienia pelagian, jako że było ich aż trzy. Najpierw cesarz zachodniorzymski Flawiusz Honoriusz wydał reskrypt ogłoszony w Rzymie 30 IV 418 roku, który uznawał Pelagiusza i Celestiusza odpowiedzialnymi za niewłaściwą naukę i nakazywał podjąć wobec nich szybkie i skuteczne działania¹⁵⁸. Następnie synod 205 biskupów, który zebrał się 1 V 418 roku w Kartaginie, w 9 kanonach potępił doktrynę pelagiańską¹⁵⁹. Ostatecznie też na przełomie czerwca i lipca 418 roku papież Zozym w obszernym piśmie znanym jako *Tractoria* oficjalnie potępił nauczanie Pelagiusza¹⁶⁰.

Konkluzja

Nawet jeśli biskup Hippony nie napisał żadnego odrębnego dzieła *De synodis*, jak uczynili to przed nim Atanazy z Aleksandrii czy Hilary z Poitiers, to jednak jego wkład w ukazanie praktyki synodalnej Kościoła afrykańskiego pozostaje bezcenny i po 135 latach od męczeńskiej śmierci wybitnego biskupa afrykańskiego z III wieku, św. Cypriana, poczynając od roku 393, otwiera nowy rozdział chlubnej historii synodów afrykańskich. Podstawowymi źródłami, z których płyną informacje na temat

¹⁵⁴ Por. Honnay, „Caelestius”, 286.

¹⁵⁵ Por. Dobrzyński, *Synodalność Kościoła*, 112; Honnay, „Caelestius”, 287.

¹⁵⁶ Por. Fiocco, „Autonomia”, 49; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 142; Honnay, „Caelestius”, 287.

¹⁵⁷ Por. Honnay, „Caelestius”, 288.

¹⁵⁸ Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 107; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 142–143; Honnay, „Caelestius”, 289–290.

¹⁵⁹ Por. Fiocco, „Autonomia”, 49; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 143; Mathisen, „Concili dei vescovi”, 440.

¹⁶⁰ Por. Di Corrado, *La saluberrima auctoritas*, 108–109; Fiocco, „Autonomia”, 49; Fiocco, *Spiritualis amoris vinculum*, 536–537; Honnay, „Caelestius”, 292–293; Ocker, „Augustine”, 104.

synodów i ich rozumienia przez Augustyna, są liczne świadectwa obecne nie tylko w zachowanych dokumentach i rozesłanych listach synodalnych, ale i rozsiane w wielu dziełach Hipponaty, w tym w jego zachowanym epistolarium. Świadectwa te odzwierciedlają całe bogactwo życia synodalnego Kościoła Afryki, a zwłaszcza rzucają wiele światła na terminologię oraz aspekty doktrynalny i dyscyplinarno-jurystyczny synodów.

W wypowiedziach biskupa Hippony termin *concilium* (rzadziej *synodus*) oznacza zasadniczo zebranie, zgromadzenie (*coetus*) i w najczęściej występującej formie jest zgromadzeniem biskupów (*coetus episcoporum, episcopalis synodus*). Niekiedy na zgromadzeniach tych byli obecni także kapłani i diakoni. Czasami Augustyn informuje o szczegółach organizacji i urzędzenia (*institutum*) synodu. Z zasady towarzyszyła im wielka uwaga i staranność (*tanta diligentia*). Nawet jeśli trudno jest mówić o ściślejszej klasyfikacji synodów za czasów Augustyna, a sama terminologia pozostaje nie do końca precyzyjna, to jednak można wyodrębnić wśród nich synody obejmujące: lokalny Kościół (*synodus dioeciesana*), region (*concilium regionale*) lub prowincję (*concilium provinciale*). Synod w najszerszym wymiarze jest kwalifikowany jako: plenarny (*concilium plenarium*), plenarny Kościoła powszechnego (*plenum Ecclesiae universae concilium*), zamorski albo powszechny (*transmarinum vel universale concilium*), plenarny całego świata chrześcijańskiego (*concilium plenarium totius orbis christiani*), Wschodu i Zachodu (*Orientis et Occidentis synodus*). W odniesieniu do synodów biskup Hippony używa często czasownika „postanowić” (*constituere*), przez co ostatecznym wynikiem prac synodu są postanowienia, zarządzenia (*constitutionis*). Droga, jaka prowadzi do ostatecznych postanowień, a więc do prawdy przejrzystej (*verum liquidum*), wymaga rozstrzygnięcia niejasności, braterskiej wymiany zdań z zachowaniem węzła pokoju i jedności (*vinculum unitatis*).

Jak dużo miał do powiedzenia Augustyn w kwestiach doktrynalnych świadczy najlepiej wygłoszona przez niego już na synodzie plenarnym w Hipponie w 393 roku mowa, która wkrótce przyjęła formę traktatu *De fide et symbolo*. Dominującymi kwestiami doktrynalnymi w czasach Augustyna była obrona ortodoksji wiary, której zagrażała zarówno schizma donatystów, jak i herezja pelagianizmu. W pierwszym przypadku godna podkreślenia jest zwłaszcza obrona przez Augustyna prawdziwości Kościoła katolickiego i jego niezwykłej godności Oblubienicy Chrystusa, a także wykazanie błędów donatystów w czasie zorganizowanej w 411 roku w Kartaginie konferencji biskupów katolickich i biskupów donatystów. Jakby dalszym etapem tej debaty i upowszechnieniem jej wyników było przygotowanie przez Augustyna specjalnych traktatów (*Breviculus collationis cum Donatistis* oraz *Post collationem contra donatistas*). Ważną kwestią, jaka została wyjaśniona w kontekście polemiki z donatystami, była problematyka hierarchii synodów i ich funkcji korygującej. Podczas gdy najniższe stojące synody lokalne (obejmujące jedną diecezję lub prowincję) mogą w swych postanowieniach skaląć się błędem, tak postanowienia synodów regionalnych lub plenarnych (obejmujących kilka prowincji, a nawet cały kraj), nawet jeśli nie są tak

podatne na błędy jak poprzednie, to jednak nie są od nich całkowicie wolne i mogą też wymagać korekty. Należy także pamiętać, że wraz z upływem czasu i zdobytym przez Kościół doświadczeniem, może następować także korekta dotychczas przyjętych już postanowień. Ma to zastosowanie zwłaszcza do postanowień synodów lokalnych i regionalnych, ponad którymi są synody plenarne. Gdy rodzą się wątpliwości w odniesieniu do tej samej kwestii podejmowanej przez kilka synodów, to należy większą powagę przyznać rozstrzygnięciom synodu chronologicznie późniejszego, gdyż norma późniejsza usuwa normę wcześniejszą. Najbardziej podstawową i niezbywalną normą porządkującą nauczanie i rozporządzenia synodalne jest Pismo Święte, któremu przysługuje najwyższa powaga, autorytet (*eminentissima auctoritas*), przez co w praktyce cieszy się przewagą (*praeponderatio*). Podobnie jak w przypadku schizmy donatystów również kontrowersja pelagiańska w Kościele afrykańskim przyczyniła się do zdemaskowania błędów i ustalenia w sposób wyraźny i pewny ostatecznej wykładni nauki zwłaszcza o grzechu pierworodnym, łasce Bożej i wolności ludzkiej.

Równie ważny dla ożywienia życia Kościoła afrykańskiego był wymiar dyscyplinarno-jurydyczny synodów. Jak wiele w tym kontekście wniosły synody zarówno w odniesieniu do samej instytucji synodów, jak i dyscypliny, liturgii i życia Kościoła świadczy najlepiej porządkujący synodalne prawodawstwo kościelne zbiór kanonów *Breviarium Hipponense* z 397 roku. Ważnymi osiągnięciami w tym wymiarze było stworzenie struktury metropolitalnej, kształtowanie formuł: synodu plenarnego (*concilium universale*), apelacji do prymasa i do synodu plenarnego, przesyłania do innych stolic biskupich listów synodalnych, wysyłania legatów i poselstw, odwoływania się do pomocy władzy cesarskiej. Niektóre zdarzenia, jak np. odwołanie się kapłana Apiariusza do papieża, z jednej strony stały się okazją do poszukiwania prawdy, a w swym ostatecznym efekcie przyczyniły się do uwydatnienia autonomii jurysdykcyjnej Kościoła afrykańskiego wobec Stolicy Apostolskiej, z drugiej – były też świadectwem potęgi miłości braterskiej biskupów i ich pasterskiej troski.

Dzięki licznie zwoływanym synodom na przełomie IV i V wieku Kościół Afryki nie tylko dzielnie stawiał czoła stojącym przed nim wówczas wyzwaniom, ale i stał się Kościołem wiodącym.

Bibliografia

Źródła

Acta Concilii hipponensis 24 septembris 427, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina* (red. J.-P. Migne; Paris: Migne 1887) 56, 876–879; tł. pol.: Z. Olejniczak, *Dokumenty synodu w Hipponie z 24 września 427*, w: *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku. Synody i kolekcje praw* (układ i oprac. A. Baron – H. Pietras; Źródła Myśli Teologicznej 52; Kraków: WAM 2010) IV, 312–314.

- Augustinus, *Ad Cresconium grammaticum partis Donati libri quattuor*, w: Sant'Agostino, *Contro Cresconio* (tł. E. Cavallari – F. Monteverde; Nuova Biblioteca Agostiniana 16/1; Roma: Città Nuova 2002).
- Augustinus, *Contra duas epistulas Pelagianorum libri quattuor*, w: Sant'Agostino, *Polemica con Giuliano. I. Nozze e concupiscenza – Contro le due Lettere dei Pelagiani – Contro Giuliano* (tł. N. Cipriani – E. Cristini – I. Volpi; Nuova Biblioteca Agostiniana 18; Roma: Città Nuova 1985) 184–397.
- Augustinus, *Contra Iulianum libri sex*, w: Sant'Agostino, *Polemica con Giuliano. I. Nozze e concupiscenza – Contro le due Lettere dei Pelagiani – Contro Giuliano* (tł. N. Cipriani – E. Cristini – I. Volpi; Nuova Biblioteca Agostiniana 18; Roma: Città Nuova 1985) 436–981.
- Augustinus, *De baptismo contra Donatistas libri septem*, w: Sant'Agostino, *Polemica con i Donatisti. I. Salmo abecedario – Contro la Lettera di Parmeniano – Trattato sul Battesimo* (tł. A. Lombardi; Nuova Biblioteca Agostiniana 15/1; Roma: Città Nuova 1998) 266–607; tł. pol.: Augustyn z Hippony, *O chrzcie* (tł. A. Żurek; Źródła Myśli Teologicznej 38; Kraków: WAM 2006).
- Augustinus, *De civitate Dei libri viginti duo*, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina* (red. J.-P. Migne; Paris: Migne 1864) 41, 13–804; tł. pol.: Święty Augustyn, *Państwo Boże* (tł. W. Kubicki; Kęty: Antyk 1998).
- Augustinus, *De gestis Pelagii liber unus*, w: Sant'Agostino, *Natura e grazia. II. Gli atti di Pelagio, La grazia di Cristo e il peccato originale, L'anima e la sua origine* (red. A. Trapè; tł. I. Volpi; Nuova Biblioteca Agostiniana 17/2; Roma: Città Nuova 1981) 22–121.
- Augustinus, *De gratia Christi et de peccato originali libri duo*, w: Sant'Agostino, *Natura e grazia. II. Gli atti di Pelagio, La grazia di Cristo e il peccato originale, L'anima e la sua origine* (red. A. Trapè; tł. I. Volpi; Nuova Biblioteca Agostiniana 17/2; Roma: Città Nuova 1981) 136–267.
- Augustinus, *Epistula 182*, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina* (red. J.-P. Migne; Paris: Migne 1865) 33, 783–786.
- Augustinus, *Epistulae 22, 43, 54, 55, 59, 69, 82, 89, 97, 141, 147, 175, 176, 185, 186, 213, 219*, w: *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* (red. A. Goldbacher; Wien: Hoelder-Pichler-Tempsky 1898) 34/1, 54–62; 34/2, 85–109; tł. pol.: Św. Augustyn, *Listy 1–75* (tł. i oprac. W. Eborowicz; Pelplin: Wydawnictwo Kurii Biskupiej 1991) 243–295; 34/2, 158–168; 34/2, 169–213; 34/2, 219–220; 34/2, 243–246; tł. pol.: Św. Augustyn, *Listy 1–75* (tł. i oprac. W. Eborowicz; Pelplin: Wydawnictwo Kurii Biskupiej 1991) 386–387; 34/2, 351–387; 34/2, 419–425; 34/2, 516–520; 44, 235–246; 44, 273–331; 44, 652–662; tł. pol.: A. Baron – H. Pietras (układ i oprac.), *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku. Synody i kolekcje praw* (Źródła Myśli Teologicznej 52; Kraków: WAM 2010) IV, 220–224; 57, 1–44; 44, 663–668; tł. pol.: A. Baron – H. Pietras (układ i oprac.), *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku. Synody i kolekcje praw* (Źródła Myśli Teologicznej 52; Kraków: WAM 2010) IV, 224–227; 57, 45–80; 57, 372–379; tł. pol.: A. Baron – H. Pietras (układ i oprac.), *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku. Synody i kolekcje praw* (Źródła Myśli Teologicznej 52; Kraków: WAM 2010) IV, 298–301; 57, 428–431.
- Augustinus, *Retractionum libri duo*, w: Sant'Agostino, *Le ritrattazioni* (tł. U. Pizzani; Nuova Biblioteca Agostiniana 2; Roma: Città Nuova 1994) 2–241.

- Augustinus, *Sermo* 131, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina* (red. J.-P. Migne; Paris: Migne 1865) 38, 729–734; *Sermones* 355, 356, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina* (red. J.-P. Migne; Paris: Migne 1841) 39, 1568–1581.
- Baron, A. – Pietras, H. (układ i oprac.), *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku. Synody i kolekcje praw* (Źródła Myśli Teologicznej 52; Kraków: WAM 2010) IV.
- Carthago (26 iunii 397), *Breviarium Hipponense*, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina* (red. J.-P. Migne; Paris: Migne 1865) 56, 415–432; secundum *Collectio Hispana (Isidoriana)* (red. J.-P. Migne; Paris: Migne 1850) 84, 189–200.
- Carthago (25–30 maii 419), *Canones in causa Apiarii*, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina* (red. J.-P. Migne; Paris: Migne 1865) 67, 186–193.
- Carthago (kalen. septembris 256), *Sententiae episcoporum lxxxiii, de haereticis baptizandis*, w: *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum* (Vienna: Tempusky 1868) 3/1, 435–461; tł. pol.: *Synody i kolekcje praw*, t. I. *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku* (układ i oprac. A. Baron – H. Pietras; Źródła Myśli Teologicznej 37; Kraków: WAM 2006) 27–40.
- Lancel, S. (oprac.), *Gesta conlationis Carthaginensis. Anno 411 (Corpus Christianorum. Series latina 149A; Turnhout: Brepols 1974)*.
- Mercator Marius, *Commonitorium aliud Mercatoris contra Pelagianos vel Commonitorium super nomine Coelestii*, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina* (red. J.-P. Migne; Paris: Migne 1865) 45, 1686–1691; (red. J.-P. Migne; Paris: Migne 1866) 48, 67–108; tł. pol.: A. Baron – H. Pietras, (układ i oprac.), *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku. Synody i kolekcje praw* (Źródła Myśli Teologicznej 52; Kraków: WAM 2010) IV, 185–191.
- Possidius, *Vita Sancti Augustini*, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina* (red. J.-P. Migne, Paris: Migne 1841) 32, 33–66; tł. pol.: Possydusz z Kalamy, *Żywoť św. Augustyna* (tł., wstęp i oprac. P. Nehring; Kraków: Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów 2002).
- „Sobór Nicejski I (325)”, *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski. I. (325–787)* (układ i oprac. A. Baron – H. Pietras; Źródła Myśli Teologicznej 24; Kraków: WAM 2001) 19–61.

Studia

- Audollent, A., „Afrique”, *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques* (Paris: Letouzey et Ané 1911) I, 706–861.
- van Bavel, T.J., „Chiesa”, *Agostino. Dizionario enciclopedico* (red. A.D. Fitzgerald; red. wł. L. Alici – A. Pieretti; Roma: Città Nuova 2007) 363–372.
- Bonner, G., „Peccatorum meritis et remissione peccatorum et de baptismo parvulorum, De”, *Agostino. Dizionario enciclopedico* (red. A.D. Fitzgerald; red. wł. L. Alici – A. Pieretti; Roma: Città Nuova 2007) 363–372.
- Borras, A., „La synodalité ecclésiale”, *Recherches de science religieuse* 107/2 (2019) 275–299.
- Borras, A., „Trois expressions de la synodalité depuis Vaticanum II”, *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 90/4 (2014) 643–666. DOI: <https://doi.org/10.2143/ETL.90.4.1000002>.
- Bujak, J., „Nauczanie papieża Franciszka o synodalności w kontekście współczesnej refleksji teologicznej i ekumenicznej”, *Collectanea Theologica* 91/1 (2021) 51–76. DOI: <https://doi.org/10.21697/ct.2021.91.1.03>.
- Burczak, K., „Biskupi afrykańscy wobec herezji pelagianizmu”, *Vox Patrum* 42–43 (2002) 437–461.

- Cannobio, G., „Dal Sinodo alla sinodalità”, *Studia Patavina* 69 (2022) 243–259.
- Canobbio, G., „Sulla Sinodalità”, *Teologia* 41 (2016) 249–273.
- Chadwick, H., *Augustyn* (tł. T. Szafrński; Warszawa: Prószyński i S-ka 2000).
- Chiron, J.-F., „Synodalité et ecclésiologie de l'Église universelle”, *Recherches de science religieuse* 106/3 (2018) 383–401. DOI: <https://doi.org/10.3917/rsr.183.0383>.
- Clancy, F.G., „Fide et symbolo, De”, *Agostino. Dizionario enciclopedico* (red. A.D. Fitzgerald; red. wł. L. Alici – A. Pieretti; Roma: Città Nuova 2007) 726–727.
- Clerici, A., *Sant'Agostino. La Chiesa da Eva alla città di Dio* (Roma: Città Nuova Editrice 2000).
- Degórski, B., „Kler afrykański w świetle synodów IV i V wieku”, *Vox Patrum* 10 (1986) 219–238.
- Di Corrado, G., *La saluberrima auctoritas del sinodo. Il tracciato della sinodalità al tempo di Agostino d'Ippona* (Trapani: Il Pozzo di Giacobbe 2022).
- Dobrzyński, A., *Synodalność Kościoła niepodzielonego* (Tarnów: Biblos 2020).
- Farci, M., „Sinodalità e Chiesa: una relazione da precisare?”, *Rassegna di Teologia* 63 (2022) 117–144.
- Fiocco, D., „Autonomia e comunione negli antichi sinodi africani (secoli III–V)”, *Studia Patavina* 68 (2021) 39–51.
- Fiocco, D., „Collegialità e sinodalità: il modello antico e le sorprese di Francesco”, *Per una Chiesa italiana inquieta. Insetto alla Guida liturgico-pastorale della Conferenza episcopale marchigiana* (red. F. Pierpaoli; Urbani [PU]: Arti Grafiche Stibu 2016) 5–9.
- Fiocco, D., *«Spiritalis amoris vinculum». Testimonianze di collegialità episcopale nell'epistolario agostiniano* (Roma: Lateran University Press 2020).
- Graumann, T., *The Acts of the Early Church Councils. Production and Character* (New York: Oxford University Press 2021).
- Grossi, V., „Celestio”, *Nuovo dizionario patristico e di antichità cristiane* (red. A. Di Berardino; wyd. 2; Genova – Milano: Marietti 2006) I, 974–976.
- Grossi, V., *La Chiesa di Agostino. Modelli e simboli* (Bologna: EDB 2012).
- Hamman, A.G., *Życie codzienne w Afryce Północnej w czasach św. Augustyna* (tł. M. Stafiej-Wróblewska – E. Sieradzińska; Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 1989).
- Honnay, G., „Caelestius, discipulus Pelagii”, *Augustiniana* 44/3–4 (1994) 271–302.
- Jezierski, J., „Synody i synodalność”, *Synodalność. Perspektywa polskokatolicka i rzymskokatolicka* (red. P. Rabczyński; Pelplin: Bernardinum 2020) 29–46.
- Kasper, W., „Sinodalità nella Chiesa. Camminare insieme nella comunione e nella diversità dei carismi”, *Teologia* 40 (2015) 172–181.
- Lee, J.K., *Augustine and the Mystery of the Church* (Minneapolis, MN: Fortress Press 2017).
- Lumpe, A., „Zur Geschichte der Wörter «Concilium» und «Synodus» in der antiken christlichen Latinität”, *Annuario Historiae Conciliorum* 2 (1970) 1–21.
- Lütcke, K.-H., „Auctoritas”, *Augustinus-Lexikon* (red. C. Mayer; Basel: Schwabe 1986) I, 498–510.
- Marmion, D., „A Church that Listens: Synodality in the Life and Mission of the Church”, *New Blackfriars* 102/1100 (2021) 442–458. DOI: <https://doi.org/10.1111/nbfr.12609>.
- Marone, P., „Le deliberazioni conciliari della chiesa occidentale del IV e V secolo relative ai donatisti convertiti al cattolicesimo”, *Studia Ephemeridis Augustinianum* 78 (2002) 269–287.
- Mathisen, R.W., „Concili dei vescovi nordafricani”, *Agostino. Dizionario enciclopedico* (red. A.D. Fitzgerald; red. wł. L. Alici – A. Pieretti; Roma: Città Nuova 2007) 438–440.

- Miele, M., „La sinodalità nell'ecclesiologia di Papa Francesco”, *Scientia Canonica* 3/6 (2020) 159–188. DOI: <https://doi.org/10.31240/2595-1165.VOL3N6A2020PP157-187>.
- Migliorini, D., „Segni dei tempi, sinodalità, 'gender'”, *Studia Patavina* 66 (2019) 503–514.
- Mignozzi, V., „Sinodalità ed evoluzione dei modelli ecclesologici”, *Credere Oggi* 42/1 (2022) 57–71.
- Munier, C., „Concilium (concilia) I. L'historique”, *Augustinus-Lexikon* (red. C. Mayer; Basel: Schwabe 1986) I, 1085–1099.
- Myszor, W., „Męczennicy Kościoła donatystów”, *Vox Patrum* 38–39 (2000) 449–456. DOI: <https://doi.org/10.31743/vp.7268>.
- Ocker, C., „Augustine, Episcopal Interests, and the Papacy in Late Roman Africa”, *Journal of Ecclesiastical History* 42/2 (1991) 179–201. DOI: <https://doi.org/10.1017/S002204690000004X>.
- Palomo, C., „San Agustín y la autoridad de los Concilios”, *Salmanticensis* 8 (1961) 581–602. DOI: <https://doi.org/10.36576/summa.6476>.
- Pietri, L., „Les résistances: de la polémique païenne à la persécution de Dioclétien”, *Histoire du Christianisme des origines à nos jours* (red. J.M. Mayer et al.; Paris: Desclée – Fayard 1995) II, 155–185.
- Pollastri, A., „La ecclesiologia di S. Agostino”, *Dizionario di Spiritualità Biblico-Patristica*. VIII. Chiesa-Comunità Popolo di Dio (red. S.A. Panimolle; Roma: Borla 1994) 308–341.
- Przedpełski, B., „Zasada synodalności w Kościele Polskokatolickim”, *Synodalność. Perspektywa polskokatolicka i rzymskokatolicka* (red. P. Rabczyński; Pelplin: Bernardinum 2020) 47–62.
- Refoulé F., „Datation du premier concile de Carthage contre les Pélagiens et du *Libellus fidei* de Rufin”, *Revue des études augustinienne* 9 (1963) 41–49. DOI: <https://doi.org/10.1484/J.REA.5.104052>.
- Repole, R., „Sinodalità. Il contributo della teologia”, *Teologia* 46 (2021) 511–530.
- Ruggieri, G., „À propos des synodes: l'histoire nous interroge”, *Recherches de science religieuse* 106/3 (2018) 363–382.
- Saxer, V., „Autonomie africaine et primauté romaine”, *Il primato del vescovo di Roma nel primo millennio. Ricerche e testimonianze. Atti del symposium storico-teologico. Roma, 9–13 ottobre 1989* (red. M. Maccarrone; Atti e documenti 4; Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1991) 173–217.
- Schatz, K., *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła* (tł. J. Zakrzewski; Kraków: WAM 2002).
- Sieben, H.J., „Concilium (concilia) II. Konzilslehre A.s.”, *Augustinus-Lexikon* (red. C. Mayer; Basel: Schwabe 1986) I, 1100–1107.
- Sieben, H.J., *Die Konzilsidee der Alten Kirche* (Paderborn et al.: Schöningh 1979).
- Stavrou, M., „Théologie et manifestations de la synodalité. Un défi permanent pour l'Église”, *Recherches de science religieuse* 106/3 (2018) 403–422. DOI: <https://doi.org/10.3917/rsr.183.0403>.
- Strękowski, S., „Synody w Afryce prokonsularnej III wieku jako przejaw kolegalności biskupów w świetle Kanonów synodalnych i *Listów św. Cypriana z Kartaginy*”, *Vox Patrum* 72 (2019) 97–120. DOI: <https://doi.org/10.31743/vp.4834>.
- Strzelczyk, J., *Wandalowie i ich afrykańskie państwo* (wyd. 2; Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 2005).

- Tilley, M.A., „Cipriano di Cartagine († 258)”, *Agostino. Dizionario enciclopedico* (red. A.D. Fitzgerald; red. wł. L. Alici – A. Pieretti; Roma: Città Nuova 2007) 401–403.
- Tilley, M.A., „Donatistas post conlationem, Contra”, *Agostino. Dizionario enciclopedico* (red. A.D. Fitzgerald; red. wł. L. Alici – A. Pieretti; Roma: Città Nuova 2007) 588–589.
- Trapè, A., *Święty Augustyn: człowiek – duszpasterz – mistyk* (tł. J. Sulowski; Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1987).
- Weckwerth, A., „Die Synoden der Alten Kirche – demokratische Strukturen in der Spätantike?”, *Synodalität in der katholischen Kirche. Die Studie der Internationalen Theologischen Kommission im Diskurs* (red. M. Graulich – J. Rahner; Freiburg – Basel – Wien: Herder 2020) 95–116.
- Wojcieszak, M., „Lichwa i sprawy majątkowe chrześcijan w świetle postanowień zachodniorzymskich zgromadzeń biskupich IV i V”, *Argumenta Historica. Czasopismo naukowo-dydaktyczne* 3 (2016) 124–137.
- Żurek, A., „Chrzest a zbawienie człowieka: ważność i konieczność chrztu w świetle polemiki Augustyna z Donatystami”, *Vox Patrum* 49 (2006) 755–766. DOI: <https://doi.org/10.31743/vp.8250>.
- Żurek, A., „Synody wczesnochrześcijańskie”, *Dzieje diecezji tarnowskiej. VII. Synody Diecezji Tarnowskiej* (red. A. Żurek – J. Soprych; Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII 2018) 31–46. DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/9788374387125.03>.